

20 РОКІВ НАЦІОНАЛЬНІЙ АКАДЕМІЇ ПРАВОВИХ НАУК УКРАЇНИ: ЕТАПИ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ

Василь ТАЦІЙ,
президент Національної академії
правових наук України,
академік НАН України

Виборовши 1991 року незалежність, український народ створив підґрунтя для формування соціальних, економічних та правових засад розбудови України як демократичної правової держави. Перед ученими-правознавцями та юристами-практиками постало складне завдання – розробити принципово нову систему й стратегію реформування законодавства, визначити напрями його застосування, створити дієву систему забезпечення та охорони прав і свобод людини та громадянина.

Роль юридичної науки і практики в суспільстві була незначною, можливості впливу юристів на процес правової реформи – обмежені, хоча теоретичний потенціал на той час був чималий. Так, у вищих навчальних закладах, наукових установах, правоохоронних органах України працювало близько 200 докторів наук, професорів, понад 800 кандидатів наук, доцентів, десятки тисяч юристів-практиків. Проте всі вони діяли роз'єднано, а тому їхній вплив на розвиток суспільства й держави не був значним. З огляду на виняткову відповідальність перед суспільством юридичної науки та практики виникла нагальна потреба об'єднання всіх юристів в інтересах будівництва правової демократичної України.

Наприкінці 1991 року група науковців і практичних працівників виступила з ініціативою створення Всеукраїнського громадського об'єднання «Академія правових наук України», а вже 3 січня 1992-го відбулися збори ініціаторів, на яких ухвалили пропозицію стосовно доцільності формування такого об'єднання. Для проведення організаційних заходів та з метою розроблення Статуту й підготовки установчої конференції було вирішено створити організаційний комітет, до складу якого ввійшли провідні вчені з різних галузей правової науки в наукових і освітніх центрах України, а також юристи-практики.

21 січня 1992 року оргкомітет провів перше засідання, на якому підтримав ідею щодо створення Всеукраїнського громадського об'єднання «Академія правових наук України». Протягом лютого 1992 року за участю членів оргкомітету було проведено збори представників юридичної громадськості в 17 областях України та Києві. У зборах взяли участь понад 1 300 осіб, які підтримали ідею створення академії й у цілому схвалили проект статуту. А вже 4 березня 1992 року в Харкові в приміщенні Української юридичної академії (нині – Національний університет «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого») відбулася установча конференція, присвячена створенню Академії правових наук України. Учасники конференції ухвалили Статут академії та обрали першого президента. Процес створення Академії правових наук України як громадської організації завершився офіційною реєстрацією її Статуту Міністерством юстиції України 31 березня 1992 року.

На громадських засадах академія діяла протягом 1992–1993 років. Головною її метою стала консолідація інтелектуального потенціалу наукових працівників, викладачів юридичних навчальних закладів, працівників органів державної влади та місцевого самоврядування, суду, арбітражного суду, прокуратури, інших правоохоронних органів, адвокатури, юри-

дичних служб підприємств і установ, спрямування їх зусиль на сприяння процесу розбудови України як правової демократичної держави, охорону і захист прав людини та громадянина. До президії академії ввійшли відомі вчені-юристи та практичні працівники, які представляли вищі юридичні навчальні заклади України, Інститут держави і права АН України, Інститут економіко-правових досліджень АН України, юридичний відділ Верховної Ради України, Прокуратуру України.

Про потужний інтелектуальний потенціал Академії правових наук України свідчить те, що з самого початку до її складу входили 2 академіки і 2 члени-кореспонденти Академії наук України, 11 лауреатів Державної премії України, 12 лауреатів премії Академії наук України ім. Д. З. Мануїльського, 10 заслужених діячів науки і техніки України, 80 докторів юридичних наук, професорів.

За рік існування на громадських засадах Академія правових наук України, її президія та відділення виконали значну роботу з розроблення проектів Конституції України, Кримінального, Адміністративно-процесуального, Цивільно-процесуального, Кримінально-процесуального кодексів та інших найважливіших проектів нормативно-правових актів. Значною подією стало розроблення науковцями академії Концепції роз-

витку юридичної науки та освіти, схваленої Президентом України.

Головним підсумком діяльності Академії правових наук України на громадських засадах стало те, що її багатопланова діяльність сприяла формуванню високого престижу української юридичної науки, позначила пріоритетні напрями її розвитку в Україні. Тому цілком логічним було прийняття 23 липня 1993 року Президентом України Указу «Про Академію правових наук України», яким засновано Академію правових наук України як державну вищу галузеву наукову установу.

В указі зазначалося, що Академія правових наук України є самоврядною організацією, що діє на основі Статуту, може мати у своєму складі науково-дослідні інститути, науково-практичні центри, навчальні заклади, лабораторії, інші установи для організації та здійснення досліджень у галузі держави та права. Також було сформовано основні цілі й завдання її діяльності.

Президентом-організатором Академії правових наук України було призначено В. Я. Тація, дійсними членами-засновниками академії затверджено 17 провідних науковців-правознавців України, серед яких: Б. М. Бабій, Ф. Г. Бурчак, А. С. Васильєв, Л. К. Воронова, В. Г. Гончаренко, Ю. М. Грошевой, А. П. Закалюк, М. В. Костицький, В. К. Мамутов, А. Й. Рогожин, В. І. Семчик, В. В. Сташис, І. А. Тимченко, В. В. Цветков, М. В. Цвік, Ю. С. Шемшученко, Л. П. Юзьков.

Указом передбачалося, що вибори до Академії правових наук України повинні проводитися за Тимчасовим положенням про вибори до академії, затвердженим її дійсними членами-засновниками. Установлювалася кількість членів академії – 25 дійсних членів і 45 членів-кореспондентів.

Перші вибори членів академії відбулися 24 листопада 1993 року, а вже в грудні цього ж року на її загальних зборах президентом обрали В. Я. Тація, віце-президентами – Ф. Г. Бурчака та Ю. М. Грошевого, головним ученим секретарем – М. М. Сибільова та затвердили склад президії академії з місцем розташування у Харкові.

Період з 1993 по 1995 рік став етапом організаційного становлення академії та її структурних підрозділів. Зокрема, були створені відділення академії, які стали її головними структурними підрозділами, покликаними здійснювати наукову, законопроектну та координаційну роботу. Вони аналізували стан і визначали пріоритетні напрями наукових досліджень, які проводилися науково-дослідними й навчальними закладами освіти юридичного

профілю. Академіками-секретарями відділень обрали провідних вітчизняних науковців-правознавців, а саме: А. Й. Рогожина (відділення теорії та історії держави і права), В. В. Цветкова (відділення державно-правових наук та міжнародного права), О. А. Підпригору (відділення цивільно-правових наук), Ю. С. Шемшученка (відділення правових проблем охорони навколишнього середовища і аграрного права (нині – відділення екологічного, господарського та аграрного права), В. В. Сташиса (відділення кримінально-правових наук).

21 грудня 1993 року на загальних зборах Академії правових наук України було затверджено Статут, створено організаційно-правові засади її діяльності як провідної державної наукової інституції юридичного профілю. Накопичений академією досвід діяльності надалі було закріплено в новому Статуті, прийнятому загальними зборами академії 19 лютого 1999 року. Відповідно до ст. 15 Закону «Про наукову і науково-технічну діяльність» Статут був затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 2 лютого 2000 року.

У 1993 році президією академії було зареєстровано збірник наукових праць «Вісник Академії правових наук України», який є фаховим виданням з юридичних наук, та обрано його редакційну колегію.

У червні 1994 року було створено Київський регіональний центр, покликаний координувати діяльність академіків та членів-кореспондентів, котрі працюють у Києві. В структурі цього центру такі відділи: зв'язків із державними органами і міжнародними організаціями, науково-організаційний, регіональних наукових зв'язків.

Пізніше у складі академії було створено Інститут вивчення проблем злочинності (нині – Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса), розташований у Харкові (червень 1995 р.), Лабораторію вдосконалення правового становища жінок (березень 1996 р.), Львівську лабораторію прав людини (листопад 1996 р.),

Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва, розташований у Києві (березень 1996 р.), Лабораторію з проблем теорії та історії держави і права (червень 1997 р.), Міжвідомчу лабораторію правового забезпечення науки і технологій (листопад 1997 р.), Центр правової інформатики, розташований у Києві (лютий 1999 р.), який у червні 2001-го був реорганізований у Науково-дослідний центр правової інформатики (нині – Науково-дослідний інститут інформатики і права), Науково-дослідний інститут державного будівництва та місцевого самоврядування, розташований у Харкові (липень 2000 р.), Науково-дослідний інститут інтелектуальної власності, розташований у Києві (травень 2001 р.).

У лютому 2002 року в структурі академії розпочав свою діяльність Інститут фінансового права, створений за ініціативою Академії правових наук України та Академії податкової служби України, який є науково-дослідною установою системи Державної податкової адміністрації України та Академії правових наук України з правами юридичної особи й функціонує на засадах самоврядування. Загальне керування інститутом має здійснювати Академія податкової служби України, а методичне – Академія правових наук України.

Відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 2 березня 2010 року в структурі академії було створено Науково-дослідний інститут правового забезпечення інноваційного розвитку, розташований у Харкові.

Сьогодні в складі академії шість науково-дослідних інститутів.

У квітні 1996 року в системі НАПрН України почало працювати видавництво «Право», яке здійснює підготовку та видання наукової, навчальної, довідкової літератури з правової тематики та забезпечує юридичною літературою навчальні заклади й наукові установи, правоохоронні та судові органи, а також юристів, котрі працюють на підприємствах, в установах і організаціях різних форм власності.

Творчий колектив видавництва готує й видає на високому науковому, літературному та поліграфічному рівні підручники, навчальні посібники для юридичних вищих навчальних закладів України, що мають гриф Міністерства освіти і науки України та затребувані студентами, аспірантами, викладачами в усіх регіонах України, а також фахові збірники наукових праць, науково-практичні коментарі, нормативні акти, юридичні словники тощо. У підготовці видань беруть участь провідні та найвідоміші науковці України, видатні діячі в галузі економіки та права, академіки та члени-кореспонденти академії, викладачі Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». Це підвищує статус видавництва на ринку юридичної літератури та забезпечує високий поліграфічний рівень видань і науковий імідж його авторів.

Видавництво «Право» здійснює підготовку й випуск фахових збірників наукових праць, а саме: «Питання боротьби зі злочинністю» (Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України); «Державне будівництво та місцеве самоврядування» (Науково-дослідний інститут державного будівництва та місцевого самоврядування НАПрН України); «Економічна теорія та право», «Філософія. Філософія права. Політологія. Соціологія» (Національний університет «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»).

За вагомих досягнень, майстерність та високий професіоналізм у видавничій справі видавництво «Право» не раз нагороджували дипломами переможців міжнародних книжкових фестивалів, що відбувалися в містах України, зокрема Львові, Києві, Харкові.

У березні 2006 року Академією правових наук України та Національною юридичною академією України імені Ярослава Мудрого було створено Освітньо-науковий центр з проблем правознавства, метою якого є координація та проведення спільних наукових досліджень Академією правових наук України та Національною юридичною академією України імені Ярослава Мудрого; взаємне рецензування результатів науково-дослідних робіт, апробація та використання результатів наукових досліджень; упродовження результатів наукових досліджень у навчальний процес; вивчення досвіду Болонського процесу та впровадження його елементів у систему вітчизняної освіти та науки; координація підготовки наукових кадрів; підвищення кваліфікації викладачів навчальних закладів та наукових працівників; координація та проведення спільних наукових конференцій, спільної видавничої діяльності; ефективне використання навчально-методичної та матеріальної бази.

У 2008 році Академією правових наук України було видано п'ятитомне загальноакадемічне видання «Правова система України: історія, стан та перспективи», над яким два роки працювали найкращі юристи України – науковці Академії правових наук. Уперше в історії української юриспруденції в одному виданні було узагальнено вітчизняний досвід побудови національної правової системи, всіх її галузей, сучасний стан науки та законодавства, практику його реалізації, окреслено перспективи їх розвитку. До складу авторського колективу ввійшла еліта вітчизняної юриспруденції з усіх регіонів України, кістяк якої становлять академіки та члени-кореспонденти Академії правових наук України, провідні науковці її установ. В авторському колективі видання 112 науковців, серед яких 88 докторів наук, професорів.

2011 року вийшло друком друге видання п'ятитомника, перекладене російською мовою. Головна мета його дати можливість ученим з інших країн, перш за все Російської Федерації та країн СНД, ознайомитися з доробками української юридичної науки в різних галузях права, сучасним законодавством України й практикою його застосування. У 2013 році Національна академія правових наук України спільно з усеукраїнським юридичним журналом «Право України» видає англomовну версію цієї фундаментальної праці, після виходу якої наукові здобутки українських учених стануть доступними науковій громадськості усього світу.

Підсумком суспільного визнання цієї вагомий юридичної праці стало ухвалення 2011 року Комітетом з Державних премій України в галузі науки і техніки рішення про присудження авторському колективу монографії «Правова система України: історія, стан та перспективи» найвищої наукової відзнаки – Державної премії України в галузі науки і техніки. Наприкінці грудня 2012 року за підготовку п'ятитомного наукового видання «Правова система України: історія, стан та перспективи» 10 науковців Академії відповідно до Указу Президента України від 18 травня 2012 року було нагороджено Ю. П. Битяка, Л. К. Воронову, А. П. Гетьмана, Ю. М. Грошевого, В. В. Голіну, В. В. Комарова, Н. С. Кузнєцову, Н. М. Оніщенко, О. В. Петришина, О. О. Погрібною (посмертно).

30 червня 2009 року в структурі академії створено Донецький та Західний регіональні центри, а 4 березня 2011-го – Південний регіональний науковий центр. Головою Донецького регіонального наукового центру обрали дійсного члена (академіка) В. К. Мамутова, головою Західного регіонального наукового центру – дійсного члена (академіка) В. Т. Нора, головою Південного регіонального наукового центру – дійсного члена (академіка) С. В. Ківалова.

Основними завданнями регіональних наукових центрів визначено такі: сприяння місцевим органам державної влади та органам місцевого самоврядування у здійсненні ефективної правової політики у відповідних регіонах України; планування та координація науково-дослідної діяльності членів та установ академії, що розміщені у відповідних регіонах; проведення наукових досліджень на замовлення місцевих органів державної влади, органів місцевого самоврядування, правоохоронних та судових органів, громадських організацій, інших юридичних чи фізичних осіб; підготовка експертних висновків тощо.

Значним етапом діяльності академії стало заснування 2008 року загальнонаціонального наукового видання «Щорічник українського права», в якому в сфері держави та права публікуються найкращі статті академіків та членів-кореспондентів Національної академії правових наук України, інших провідних науковців. На сьогодні вийшов друком 5-й номер цього видання.

У 2003 році академією було підготовлено та видано Науково-практичний коментар до Конституції України, який дістав схвальні відгуки юридичної громадськості, а згодом, у 2011-му, вийшло друком друге видання, до складу авторського колективу якого ввійшли провідні науковці, відомі державні й політичні діячі України та фахівці-практики. Загалом у підготовці видання взяли участь 78 науковців і практиків.

На виконання статутних завдань Національна академія правових наук України здійснює координацію тематики дисертаційних досліджень у галузі держави і права. З 1995 року щорічно видається «Перелік тем дисертаційних досліджень з проблем держави і права», до якого внесено теми докторських та кандидатських дисертацій відповідно до номенклатури спеціальностей «Юридичні науки». А з 2005-го Науково-дослідний інститут інформатики і права академії випускає Інформаційно-пошукову систему, яка містить інформацію щодо всіх тем дисертаційних робіт з юридичних наук, затверджених з 1992 року.

Вагомим підтвердженням авторитету академії, як галузевої наукової установи, її провідної ролі в забезпеченні комплексного розвитку правової науки, здійсненні фундаментальних та прикладних наукових досліджень у галузі держави і права став Указ Президента України від 23 лютого 2010 року про надання їй статусу національної з подальшим перейменуванням у «Національну академію правових наук України».

Наприкінці 2011 року Кабінет Міністрів України затвердив нову редакцію Статуту Національної академії правових наук України. Необхід-

ність внесення змін до Статуту була зумовлена наданням академії почесного звання національної, відповідно, посиленням її впливу на державно-правові процеси у державі та прагненням удосконалити основний нормативний документ з огляду на вже майже двадцятирічний досвід її роботи.

На сьогодні загальна чисельність членів Національної академії правових наук України становить 141 особу, з яких – 53 дійсні члени (академіки) та 88 членів-кореспондентів.

Члени Національної академії правових наук України на постійній основі беруть участь у діяльності робочих груп з розробки найважливіших законопроектів. Так, лише торік фахівці академії взяли участь у роботі понад 80 таких груп, зокрема, з питань: удосконалення законодавства про вибори; судової реформи; реформування кримінального судочинства; реформування прокуратури та адвокатури; реалізації Концепції розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні; Комісії зі зміцнення демократії та утвердження верховенства права.

Позитивною тенденцією в роботі установ академії є посилення запровадження результатів наукової діяльності у правотворчу та правозастосовну діяльність, серед найважливіших напрямів якої у 2011–2012 роках – науково-експертне забезпечення роботи Конституційної Асамблеї. Треба зазначити, що вчені академії брали найактивнішу участь у роботі Науково-експертної групи з підготовки Конституційної Асамблеї. Відповідно до Указу Президента України від 17 травня 2012 року «Про Конституційну Асамблею» 31 науковець академії на постійній основі бере участь у діяльності Конституційної Асамблеї, що є спеціальним допоміжним органом, головна мета якого – підготовка законопроекту про внесення змін до чинної Конституції України. 46 учених академії стали її науковими консультантами.

Науково-дослідні установи та фахівці академії беруть активну участь у розробленні найважливіших законопроектів. Практично всі значні законопроекти в Україні розробляють за участі членів НАПрН України та наукових співробітників її установ. Лише торік розроблено понад 180 проектів законів, серед яких можна виокремити найвагоміші, а саме: нову редакцію Кримінального процесуального кодексу України, проект Кодексу України про адміністративні проступки та адміністративні правопорушення, проект закону України «Про вибори народних депутатів України», нову редакцію Закону України «Про вищу освіту» та ін.

Науково-дослідний інститут правового забезпечення інноваційного розвитку НАПрН України в ініціативному порядку розробив проект Інно-

Під час засідання загальних зборів Національної академії правових наук України. Зліва направо: в. о. головного вченого секретаря Академії С. М. Прилипка, перший віцепрезидент Академії О. В. Петришин, президент Академії В. Я. Тацій, віцепрезидент – керівник Київського регіонального центру Академії В. П. Тихий

ваційного кодексу України, який викликав великий інтерес серед науковців та правознавців. Цей кодекс став першим і єдиним проектом кодифікованого нормативно-правового акта України, регулятивним впливом якого охоплюються всі основні аспекти реалізації відносин у науково-технічній та інноваційній сфері з метою правового забезпечення становлення та ефективного функціонування національної інноваційної системи.

Важливою подією 2012 року стало видання Національною академією правових наук України Науково-практичного коментаря до Кримінального процесуального кодексу України. Його видано за загальною редакцією президента НАПрН України, ректора Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого», академіка НАН України, доктора юридичних наук, професора В. Я. Тація, Генерального прокурора України, державного радника юстиції України, доктора юридичних наук В. П. Пшонки, радника Президента України – керівника Головного управління з питань судоустрою адміністрації Президента України, доктора юридичних наук, професора А. В. Портнова. Вступне слово до коментаря надано Президентом України В. Ф. Януковичем.

Науково-практичний коментар до Кримінального процесуального кодексу України підготовлений провідними вітчизняними науковцями і викладачами таких відомих закладів, як Національна академія прокуратури України, Національна школа суддів, Національна академія Служби безпеки України, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Національний університет «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого», Львівський національний університет імені Івана Франка, Київська національна академія внутрішніх справ, Донецький юридичний інститут МВС України, Харківський національний університет внутрішніх справ у співпраці з представниками

практичних відомств: Генеральної прокуратури України, адміністрації Президента України, Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, Міністерства внутрішніх справ України.

Національна академія правових наук України активно працює над визначенням пріоритетних напрямів розвитку правової науки, які слугуватимуть орієнтиром для всіх наукових установ України. Нині затверджено такі пріоритетні напрями розвитку правової науки до 2015 року: правові механізми забезпечення і захисту прав та свобод людини і громадянина; проблеми формування національної правової системи України; правове забезпечення державного будівництва, розвитку політичної системи та місцевого самоврядування; правове регулювання інноваційного розвитку України; правові засоби боротьби зі злочинністю; Україна в системі сучасного міжнародного правопорядку; правове забезпечення інформаційної сфери України. Загальними зборами академії розроблено пріоритетні напрями розвитку правової науки відповідно до «Основних наукових напрямів та найважливіших проблем фундаментальних досліджень у галузі природничих, технічних і гуманітарних наук на 2009–2013 роки», затверджених спільним наказом Міністерства освіти і науки України і Національною академією наук України від 26 листопада 2009 року та Закону України «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки» від 11 липня 2001 року.

Сьогодні Національна академія правових наук України розвивається, працює над підвищенням ефективності наукових досліджень, удосконаленням їх результатів у практичну діяльність, розширенням регіональних представництв академії, що дасть можливість тісніше співпрацювати з науковими та навчально-науковими закладами нашої країни, об'єднувати науковий потенціал регіонів навколо вирішення важливих питань у галузі держави і права.